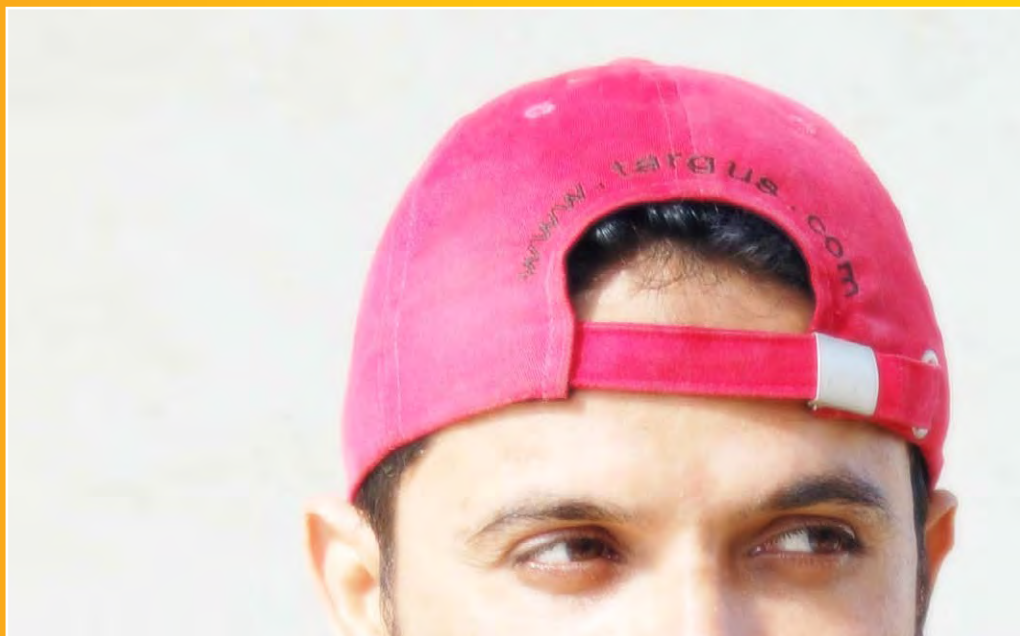

Används tvångsåtgärder oftare för pojkar än för flickor inom den statliga ungdomsvården?

Resultat från intern statistik och intervjuer med personal

Sofie Mörner
Caroline Björck

Institutionsvård i fokus ges ut av Statens institutionsstyrelse, SiS. Serien omfattar såväl sammanställningar, statistik, redovisningar och utvärderingar som forskningspublikationer. Forskningsrapporterna har en särskild markering på framsidan, en författarpresentation samt uppgifter om finansieringsförfarandet och den vetenskapliga granskningen.

Rapporterna som inte är forskningsrapporter produceras och bereds i regel inom FoU-enheten. Även företrädare för verksamheten och externa sakkunniga kan vara delaktiga i framtagningen av rapporter, antingen som medförfattare eller granskare.

Beslut om publicering fattas av ett redaktionsråd som består av företrädare för SiS FoU-enhet, informationsenheten och kansliet inom Avdelningen för utveckling av vård och behandling. Ordförande är utvecklingsdirektör Nils Åkesson.

Ansvarig utgivare för Institutionsvård i fokus är SiS generaldirektör Ewa Persson Göransson.

ISBN 978-91-972745-5-5

Används tvångsåtgärder oftare för pojkar än för flickor inom den statliga ungdomsvården?
Resultat från intern statistik och intervjuer med personal
Nummer 3 i rapportserien Institutionsvård i fokus

Publikationerna finns att beställa eller ladda ned på SiS webbplats.

Engelsk titel:
Institutional Care in Focus

Publikationsseriens adress:
Statens institutionsstyrelse
Box 16363
103 26 Stockholm
www.stat-inst.se

Används tvångsåtgärder oftare för pojkar än för flickor inom den statliga ungdomsvården?

Resultat från intern statistik och intervjuer med personal

Sofie Mörner
Caroline Björck

Sammanfattning

Används tvångsåtgärder (särskilda befogenheter) olika beroende på om den som vårdas är pojke eller flicka? Den frågan försöker den här studien belysa. Med särskilda befogenheter avses exempelvis avskiljning, urinprov, kroppsvisitering och omhändertagande av egendom.

Bakgrunden till studien är en intern kartläggning (Statens institutionsstyrelse, 2008a) som visar att särskilda befogenheter används betydligt mer i vården av pojkar än i vården av flickor. Tvångsåtgärderna är inte bara vanligare, de är också kraftfullare och av mer ingripande karaktär. Även extern forskning, som syftat till att belysa hur pojkar och flickor bemöts inom SiS, har visat på skillnader (Laanemets & Kristiansen, 2008). Både kartläggningen och forskningsuppdraget har ingått i arbetet med att ta fram en handlingsplan för en jämställd vård och behandling, ett uppdrag som påbörjades 2006. Studien bygger dels på data från SiS klient- och institutionsadministrativa system, KIA, dels på intervjuer med personal som fått svara på frågor om sin uppfattning om användning av tvångsåtgärder. De totalt 29 intervjuerna är gjorda med institutionschefer och avdelningsföreståndare på åtta LVU-institutioner.

Både KIA-data och intervjuer visar på skillnader i behandlingen av pojkar och flickor. Enligt KIA får flickor oftare egendom omhändertagen, medan tvångsåtgärder som yttlig kroppsbesiktning och droganalys oftare används i vården av pojkar. Pojkar och flickor blir dock ungefär lika ofta avskilda.

Det går inte att hitta några skillnader mellan könen när det gäller motiveringar till beslut om tvångsåtgärder. Inte heller åldersmässigt skiljer sig könen åt i de berörda fallen.

I intervjuerna med personal uppger fler på flickinstitutioner än på pojkinstitutioner att de försöker med andra åtgärder för att undvika en avskiljning. Flickornas personal är oftare än pojkarnas med ungdomarna i avskiljningsrummet, och de tycker att det är viktigt att tala med flickorna både före och efter en avskiljning. Fler på pojkavdelningar än på flickavdelningar uppger att ungdomar brukar ta ingripanden bra, även om de blir arga just när de sker. På flickavdelningarna är det fler intervjuade än på pojkavdelningarna som tycker att urinprov är kränkande. Några skillnader i rutiner kring urinprov, yttlig kroppsbesiktning och dokumentation finns dock inte.

Däremot visar intervjuerna på skillnader när det gäller omhändertagande av egendom. Den vanligaste orsaken till att flickor får egendom omhändertagen är misstanke om drogpåverkan. När det gäller pojkar tas föremål oftast omhand i samband med visitationer och ytliga kroppsbesiktningar.

All personal som intervjuades framhåller att särskilda befogenheter är nödvändiga för den vård som bedrivs, men att de måste användas med varsamhet och respekt. Fler på pojkavdelningarna än på flickavdelningarna tar upp att de ser tvångsåtgärder som ett skydd för både personal och ungdomar. Vikten av att diskutera användningen av tvångsåtgärder inom personalgruppen tas oftare upp på flickavdelningar än på pojkavdelningar.

Den intervjuade personalen ser flera förklaringar till skillnaderna i tillämpningen av tvångsåtgärder. Förhållningssättet till själva befogenheterna, och typ av målgrupp och avdelning kan spela in anser man. Andra möjliga förklaringar är att en enskild ungdom kan stå för flertalet tvångsåtgärder under en period och att dokumentationsrutinerna kan variera mellan institutionerna.

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 Särskilda befogenheter inom ungdomsvården	8
1.2 Avgränsning, metod och material	10
2. Resultat från analys av beslut om särskilda befogenheter	12
3. Resultat från intervjuundersökning med personal	13
3.1 Avskiljning	13
3.2 Omhändertagande av egendom	14
3.3 Blod-, urin- och utandningsprov	15
3.4 Ytlig kroppsbesiktning	16
3.5 Dokumentationsrutiner	17
3.6 Information om överklagan	18
3.7 Respondenternas syn på särskilda befogenheter i allmänhet	19
3.8 Respondenternas syn på olikheter i användningen av särskilda befogenheter	20
4. Analys och diskussion	22
4.1 Fortsatt arbete och förslag till åtgärder	24
5. Referenser	25
Bilaga 1: Motiv för beslut om särskilda befogenheter år 2007, LVU	26
Bilaga 2: Intervjufrågor	28

1. Inledning

År 1997 fick SiS (Statens institutionsstyrelse) i uppdrag av regeringen att arbeta med ett jämställdhetsperspektiv inom sin verksamhet. Det beslutades att en så kallad jämställdhetsintegrering ska ligga till grund för detta arbete. Som ett led i arbetet genomfördes en intern och en extern kartläggning. Den interna kartläggningen togs fram av en arbetsgrupp inom SiS, som fick i uppdrag att ta fram en handlingsplan för jämställdhetsintegreringsarbetet.

Kartläggningen visade att SiS institutioner generellt har använt särskilda befogenheter i större utsträckning och av mer ingripande karaktär för pojkar och män, än för flickor och kvinnor. Inom ungdomsvården har det exempelvis framkommit att det oftare utförs droganalyser (i form av blod-, urin- och utandningsprov) och ytliga kroppsbesiktningar på pojkar, jämfört med på flickor. När det gäller omhändertagande av egendom och kontroll av försändelser, används dessa dock mer på flickor än på pojkar. Däremot blir både pojkar och flickor ungefär lika ofta avskilda, kroppsvisiterade och vårdade i enskildhet (Statens institutionsstyrelse, 2008a).

Den externa kartläggningen genomfördes av Leili Laanemets vid Malmö högskola och Arne Kristiansen vid Lunds universitet. För denna kartläggning utfördes observationer på tio avdelningar¹ på SiS institutioner.

Utifrån dessa framkom bland annat att pojkar och flickor respektive män och kvinnor i många fall behandlas olika av personalen. Inom ungdomsvården var de anställda mer överseende och toleranta med flickornas beteende än med pojkarnas. De beskrev ofta pojkarna som våldsamma och känslomässigt omogna. De menade också att det var viktigt att sätta upp tydliga regler för pojkarna, och att agera snabbt och kraftfullt om någonting händer. Flickorna ansågs mer sårbara och det var därför viktigt att inte kränka dem, utan i stället sträva efter att skapa förtroendefulla relationer för att stärka deras självkänsla.

Det fanns också skillnader i vårdens organisering på de olika avdelningarna. Flickorna fick en mer individualiserad vård, medan pojkarna fick en mer kollektiv behandling. Kroppsvisitation utfördes regelbundet på de låsta pojkavdelningarna, medan denna åtgärd ansågs vara känsligare på flickavdelningarna där personalen inte ville "kränka" flickorna i onödan. Även avskiljning var vanligare på pojkavdelningarna. På en av flickavdelningarna användes inte denna metod alls, då personalen menade att

¹ Sju ungdomsavdelningar (varav tre pojkavdelningar, tre flickavdelningar och en könsblandad avdelning) och tre vuxenavdelningar (varav två mansavdelningar och en kvinnoavdelning).

den gick emot deras behandlingsfilosofi och att flickorna dessutom upplevde avskiljandet hårdare än pojkarna. (Laanemets & Kristiansen, 2008).

Ovanstående handlingsplaner ligger till grund för SiS handlingsplan för en jämställd vård och behandling. I denna står bland annat följande:

För SiS innebär en jämställd vård och behandling att myndighetens insatser kommer flickor och pojkar respektive kvinnor och män till del på lika villkor. Den viljeriktningen konkretiseras i tre punkter i SiS policy för en jämställd vård och behandling:

- *att flickor och pojkar, kvinnor och män på SiS institutioner får en vård och behandling som utgår från deras individuella behov*
- *att personalen synliggör och motverkar könsstereotypa normer i vården och behandlingen*
- *att flickor och pojkar, kvinnor och män på SiS institutioner är bättre rustade för att leva ett jämställt liv efter institutionsvistelsen än när de skrevs in.*

Handlingsplanen omfattar 21 olika åtgärder som avser ungdoms- och missbruksvården. En av dem är "Särskilda befogenheter inom ungdoms- och missbruksvården", där det framgår att FoU-enheten fått i uppdrag att ytterligare granska bakomliggande faktorer när det gäller skillnader mellan könen i användningen av särskilda befogenheter (Statens institutionsstyrelse, 2008b). I och med detta beslutades att denna studie skulle utföras för att ytterligare granska bakomliggande faktorer när det gäller skillnader mellan könen i användningen av särskilda befogenheter.

1.1 Särskilda befogenheter inom ungdomsvården

Vid de särskilda ungdomshemmen finns möjligheter för personalen att använda sig av särskilda befogenheter. Det innebär att de har rätt att ta till tvångsåtgärder om det bedöms nödvändigt för att kunna genomföra vården. I enlighet med *proportionalitetsprincipen* får enligt § 20 a LVU de särskilda befogenheterna *endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden*². Det finns 11 olika tvångsåtgärder som omfattas av begreppet särskilda befogenheter. Dessa är:

- 1) Begränsning av den unges rörelsefrihet (15 § LVU)
- 2) Inskränkningar kring rätt att föra telefonsamtal, ta emot besök och vistelser utanför det särskilda ungdomshemmet (15 a § LVU)
- 3) Vård vid läsbar enhet (15 b § LVU)
- 4) Vård i enskildhet (15 b § LVU)
- 5) Hållas i avskildhet (15 c § LVU)
- 6) Omhändertagande av egendom (16 § LVU)

² Statens institutionsstyrelse. Råd & Riktlinjer/Juridik 2002:1

- 7) Kroppsvisitation och yttlig kroppsbesiktning (17 § LVU)
- 8) Skyldighet att lämna blod-, urin- och utandningsprov (17 a § LVU)
- 9) Kontroll av brev och andra försändelser (19 § LVU)
- 10) Förstörande eller försäljning av egendom (20 § LVU)
- 11) Polishandräckning (43 § LVU)

I följande avsnitt beskrivs kort de särskilda befogenheterna som denna studie fokuserat på.

Avskiljning (15 c § LVU):

Om det är särskilt påkallat på grund av att den intagne uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, får den intagne hållas i avskildhet. Han eller hon skall då stå under fortlöpande uppsikt av personalen. Den intagne får dock inte hållas i sådan avskildhet längre tid än vad som är nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd. Är den intagne under 15 år skall läkare skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas enligt första stycket. Om läkaren begär det skall åtgärden genast avbrytas. (Statens institutionsstyrelse, 2002:1)

Omhändertagande av egendom (16 § LVU):

Den som omfattas av bestämmelserna i 15 § får inte inneha narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor eller injektionssprutor, kanyler eller andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika. Den unge får inte heller inneha något annat som kan vara till men för vården eller ordningen vid hemmet. Om sådan egendom påträffas, skall den omhändertas. (Statens institutionsstyrelse, 2002:1)

Blod-, urin- och utandningsprov (17 a § LVU):

Den intagne är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att efter uppmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av om han eller hon är påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana medel som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor, om det kan misstänkas att den intagne är påverkad av något sådant medel. (Statens institutionsstyrelse, 2002:1)

Yttlig kroppsbesiktning (17 § LVU):

Om det behövs, får den som omfattas av bestämmelserna i 15 § kroppsvisiteras eller yttligt kroppsbesiktigas, vid ankomst till hemmet, för kontroll av att denne inte bär på sig något som han eller hon inte får inneha där. Detsamma gäller om det under vistelsen i hemmet uppkommer misstanke att sådan egendom skall påträffas hos honom eller henne. All den hänsyn som omständigheterna medger skall iaktas vid kroppsvisitation och yttlig kroppsbesiktning. Om möjligt skall ett vittne närvara. (Statens institutionsstyrelse, 2002:1)

I intervjufrågorna ställdes också frågor om hur ungdomar informerades om sin rätt att överklaga beslut om särskilda befogenheter. Beslut av Statens institutionsstyrelse får överklagas enligt LVU § 42:

42 § LVU Beslut av Statens institutionsstyrelse enligt denna lag får överklagas hos länsrätten, om beslutet

- 1. innebär inskränkningar i särskilt fall av rätten för den som vistas i hemmet att enligt 15 a § föra telefonsamtal eller ta emot besök,*
- 2. gäller vård i enskildhet enligt 15 b §, eller avskildhet enligt 15 c § eller*
- 3. avser förstörande eller försäljning av egendom enligt 20 §.*

Överklagande prövas av den länsrätt som meddelat beslutet om vård.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. (Statens institutionsstyrelse, 2002:1)

1.2 Avgränsning, metod och material

Undersökningen är avgränsad till ett urval av särskilda befogenheter. För analysen av skillnader mellan ungdomsinstitutionerna valdes avskiljning, omhändertagande av egendom, blod-, urin- och utandningsprov samt ytlig kroppsbesiktning. Motivet till urvalet är dels att den externa kartläggningen (Laanemets & Kristiansen, 2008) visat att personalens resonemang om avskiljning har varit olika mellan flick- och pojkavdelningar, dels att den interna kartläggningen visat att skillnaden i tillämpningen av resterande åtgärder har varit stor mellan pojkar och flickor.

Ett urval av institutioner har gjorts, där ett urval av personalen har intervjuats. Urvalet av institutioner är baserat på en sammanställd rangordning av dessa, utifrån beslutskvoten³ per vård dygn för de olika tvångsåtgärderna. Denna är därefter uppdelad på kön. Utifrån rangordningen valdes institutioner som hade en hög, medelhög respektive låg beslutskvot.

Intervjuerna utfördes på åtta ungdomsinstitutioner med respektive institutionschef och med avdelningsföreståndare för avdelningar med låsta platser. Avdelningar med endast öppna platser togs inte med, eftersom några av de särskilda befogenheterna då inte får användas på alla ungdomar.

Underlaget för undersökningen utgörs av både kvantitativa och kvalitativa data. När det gäller den kvantitativa delen har statistik från KIA (SiS klient- och institutionsadministrativa system) för åren 2006 och 2007 analyserats. Bakgrunden till rapporten är Allmän SiS-rapport (2008:6) och Laanemets & Kristiansens forskningsrapport (2008). I Allmän SiS-rapport (2008:6) anges endast data från år 2006 medan föreliggande studie

³ Beslutskvoten är beräknad enligt formeln: (Antal beslut/antal vård dygn) x 100.

redovisar data för år 2006 och 2007 tillsammans. Den procentuella skillnaden mellan dessa år är dock marginell. Sammanslagningen av de två åren har således inte påverkat resultatet.

Den kvalitativa delen består av 32 semistrukturerade intervjuer. Med detta menas att ett antal förbestämda frågor (se bilaga 2) legat till grund för intervjuerna. Respondenterna fick dock möjlighet att tala fritt utifrån dessa frågor, vilket gjorde att intervjuerna öppnade för diskussioner. Fem av intervjuerna genomfördes per telefon, de övriga 27 på institutionerna. Intervjuerna utfördes på åtta LVU-institutioner⁴ med respektive institutionschef och med avdelningsföreståndare på 21 avdelningar (10 flickavdelningar och 11 pojkavdelningar). Samtliga intervjuer genomfördes under november och december 2008.

Intervjuresultaten presenteras för varje särskild befogenhet och fråga för sig. Eftersom frågorna var öppna och respondenterna fick tala fritt utifrån dem, presenteras svaren utifrån vad respondenterna prioriterat att ta upp under intervjun. Några meningar i citaten har ändrats från talspråk till skriftspråk, innebörden är dock densamma.

Institutionscheferna på institutioner med både flick- och pojkavdelningar beskrev i intervjuerna förhållandena på hela institutionen och inte specifikt på de olika avdelningarna. Deras resonemang har därför redovisats under både flick- och pojkavdelningarna.

⁴ Tre flickinstitutioner, två pojkinstitutioner och tre institutioner med både flick- och pojkavdelningar.

2. Resultat från analys av beslut om särskilda befogenheter

I Tabell 1 redovisas data från KIA avseende antal registrerade beslut om tillgripande av särskilda befogenheter inom ungdomsvården (LVU) under perioden 2006–2007.

TABELL 1. LVU: BESLUT OM SÄRSKILDA BEFOGENHETER ÅR 2006–2007, UPPDELAT PÅ KÖN.

Beslut gällande	Kön	Antal beslut	Vård dygn	Beslutskvot*
Avskiljning	Flickor	637	136 168	0,47
	Pojkar	1 083	213 784	0,51
	Totalt	1 720	349 952	0,49
Omhändertagen egendom	Flickor	881	136 168	0,65
	Pojkar	232	213 784	0,11
	Totalt	1 113	349 952	0,32
Blod-, urin- och utandningsprov	Flickor	2 386	136 168	1,75
	Pojkar	6 794	213 784	3,18
	Totalt	9 180	349 952	2,62
Ytlig kroppsbesiktning	Flickor	2 515	136 168	1,85
	Pojkar	6 274	213 784	2,93
	Totalt	8 789	349 952	2,51

* (Antal beslut/antal vård dygn) x 100

Tabell 1 ovan visar på liknande resultat som i SiS-rapport 2008:6 – att skillnaden i beslutskvoten mellan flickor och pojkar inte är märkbart stor när det gäller avskiljning (0,47 för flickor och 0,51 för pojkar). Däremot syns en större beslutskvot för flickor än för pojkar avseende omhändertagande av egendom (0,65 för flickor och 0,11 för pojkar). Likaså noteras en större beslutskvot för pojkar än flickor beträffande droganalyser – d.v.s. blod-, urin- och utandningsprov – (3,18 för pojkar och 1,75 för flickor) samt ytlig kroppsbesiktning (2,93 för pojkar och 1,85 för flickor).

3. Resultat från intervjuundersökning med personal

3.1 Avskiljning

Majoriteten av respondenterna (27 av 32) framhöll att de alltid försökte vara restriktiva med avskiljningar och att de i första hand försökte med andra åtgärder som att försöka gå iväg med ungdomen till ett annat rum och ge honom eller henne en chans att lugna ner sig där, innan man tog beslut om avskiljning. Det var dock till antalet något fler av respondenterna på flickavdelningarna (15 av 16) som påpekade detta än på pojkavdelningarna (12 av 16)

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

”Att vi inte haft någon avskiljning sedan 2006 tror jag beror på att vi jobbar med den metoden som vi gör. Vi konfronterar inte på det sättet, utan vi väljer andra lösningar. Förut när det blev en konflikt kom personalen farande och den skulle lösas här och nu. Nu är det mer att om en flicka blir högljudd så går vi därifrån och kommer tillbaka när hon lugnat ner sig och fortsätter med resonemanget.”

”Vi försöker alltid i det längsta att undvika avskiljningar, vi försöker stoppa innan. När det börjar urarta och någon börjar bli verbalt hotfull eller aggressiv, så brukar vi alltid försöka få bort den ungdomen från gruppen och ha samtal. Ibland går det ju snabbt och då blir det en avskiljning, då finns det liksom inget annat sätt. Men i största möjliga mån försöker vi undvika avskiljningarna.”

Institutionschef på en institution med både pojkar och flickor:

”Personalen här är väldigt duktiga på att förebygga och se om något är på gång. Det har hänt ibland att de kan ringa från avdelningen och fråga om vi kan komma dit, bara för att visa oss. Kanske bara gå in i expeditionen där, inte ens på avdelningen, och stå och prata och titta på tavlor eller något. Då ser ungdomarna att det finns folk runtomkring. Det är ju inte alltid man behöver gå in och visa musklerna för dem, utan det räcker med att behövs det så finns vi.”

Det var till antalet något fler av respondenterna på flickavdelningarna (12 av 16) än på pojkavdelningarna (9 av 16) som tog upp vikten av att samtala med ungdomen både före och efter en avskiljning. På flickavdelningarna uppgav 8 av 16 att personalen är med i avskiljningsrummet, jämfört med 1 av 16 på pojkavdelningarna.

Institutionschef på en flickinstitution:

"Jag har själv varit med i rummet hos en som vi har låst in och det tycker jag ofta är en bra behandlingssituation – att personalen låser in sig med ungdomen, beroende på vad som hänt förstås. Det är första sättet att göra så att avskiljningen inte blir så lång."

Ett flertal på flickavdelningarna (10 av 16) framhöll att de strävar efter så korta avskiljningar som möjligt, på pojkavdelningarna var det 5 av 16 som påpejade detsamma.

På frågan om hur de tror att ungdomarna upplever avskiljning svarade samtliga att det inte finns något generellt svar på den frågan, utan att det brukar se väldigt olika ut. Bland svaren nämndes dock att ungdomen kan reagera med att "bli arg", "bli ledsen", "ta det bra", "bli lugn efter en stund", "ibland uppleva det kränkande" och "ibland uppleva det traumatiskt och jobbigt".

3.2 Omhändertagande av egendom

Respondenterna beskrev olika rutiner för dokumenteringen av omhändertagande av egendom. Några framhöll till exempel att de dokumenterar allt de tar i förvar, medan andra först försöker komma överens med ungdomarna om vad de inte får ha på avdelningen. I det senare exemplet kan ungdomarna underteckna omhändertagandet och då dokumenteras inte ett beslut om omhändertagande av egendom.

De vanligaste orsakerna till omhändertagande av egendom var i samband med visitation eller ytlig kroppsbesiktning och vid misstanke om droginnehav. På flickavdelningarna var det en större andel av respondenterna (6 av 16) jämfört med på pojkavdelningarna (2 av 16) som sade att misstanke om droginnehav var den vanligaste orsaken. På pojkavdelningarna sade 13 respondenter att den vanligaste orsaken var i samband med visitation eller ytlig kroppsbesiktning, medan detta nämndes av 9 respondenter på flickavdelningarna.

Samtliga respondenter på pojkavdelningarna framhöll att ungdomarna brukar ta det bra vid omhändertagande av egendom, jämfört med 14 respondenter på flickavdelningarna. Det var fler respondenter på pojkavdelningarna (7 av 16) jämfört med på flickavdelningarna (4 av 16) som tog upp att ungdomarna kan bli arga vid omhändertagande av deras egendom.

Avdelningsföreståndare på en pojkavdelning:

"I regel är eleverna väldigt medvetna om vad som är bra och dåligt att ta in på avdelningen. Så att saker som vi rekommenderar att man inte har på avdelningen, som inte är så allvarliga och om något sådant upptäcks på ett elevrum, är ungdomarna i regel med på att vi placerar det i deras skåp tills de åker hem."

3.3 Blod-, urin- och utandningsprov

Eftersom de flesta avdelningarna inte regelbundet använder sig av blod- eller utandningsprov, kommer det i denna rapport fortsättningsvis att refereras endast till urinprov.

Samtliga respondenter sade att de utför urinprov vid misstanke om drogpåverkan och att de utför bevakade urinprov. Av dem som nämnde något om detta berättade fem av respondenterna på flickavdelningarna och sex på pojkavdelningarna att de står med ungdomen inne på toaletten. Fem respondenter på pojkavdelningarna sade att de har en spegel inne på toaletten som hjälpmedel. Ingen på flickavdelningarna nämnde detta. Ytterligare en respondent på en pojkavdelning sade att de har en lucka in till toaletten som personalen kan titta in i, för att göra det mindre obehagligt för både ungdomarna och personalen.

På både pojk- och flickavdelningarna förekom resonemang som dessa:

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Man tittar ju aldrig direkt på flickan, man försöker att göra det så smärtfritt för båda parter. Man står där för att se till att hon inte manipulerar provet, men man är ju så hänsynsfull som det går. Personalen står utanför toaletten, men man tittar inte direkt på flickan utan man har det i ögonvrån."

Avdelningsföreståndare på en pojkavdelning:

"Det ska gå till så att en manlig personal står så att de ser när killarna kissar. Det finns till och med en spegel vid toaletten, så att man inte ska kunna fiffla med slangar och sådant. Så ska det vara och vi har sagt att alla ska göra på detta sätt, även om killarna tycker att det är jättejobbigt. Men jag vet att personal gör lite olika, för att de tycker också att det är jobbigt och vissa står ibland utanför med dörren på glänt och är lite snälla så. Så att det jobbar vi mycket med – att vi måste, även om det är tufft, så måste vi göra lika. Är det bevakat, så ska det vara bevakat."

I intervjuerna framkom att urinproven på samtliga avdelningar som deltog i undersökningen alltid utförs av personal som har samma kön som ungdomen.

Det var dock endast personal på flickavdelningar som underströk att om det inte fanns någon kvinnlig personal på plats så lånade man personal från andra avdelningar. En av dem sade även att om det inte finns någon personal med samma kön som ungdomen på någon av avdelningarna, så blir urinprovet inte av. En annan sade att de till och med har ringt in personal på övertid på julafton. En personal på en pojkavdelning sade att de försökte ordna så att en av samma kön ska utföra det, och en institutionschef på en pojkinstitution sade att det i möjligaste mån är män som utför åtgärden. Dessa uttryck ("försöker" och "i möjligaste mån") förekom inte på flickavdelningarna utan där fanns inget annat alternativ än att en kvinna ska göra det.

Avdelningsföreståndare på en pojkavdelning:

"Vi har aldrig haft en kvinna som gjort det, men vi börjar få in fler och fler kvinnlig personal och vi har förvarnat om att det kanske kommer att bli så att de får göra det. De bör inte göra det, men finns det ingen annan så har de inget val. Nu lånar vi personal från andra avdelningar i regel. Om det är så att ungdomarna kommer en natt och det bara finns kvinnlig personal, så måste ju de göra det."

Institutionschef på en flickinstitution:

"Det är alltid kvinnor som utför åtgärden. [...] Relativt ofta kommer tjejerna på kvällar och nätter och det händer vid vissa tillfällen att det bara är män som jobbar. Då har vi valt att istället för att ta ner ungdomen på avdelningen så får ungdomen antingen sova i anslutning till avdelningsrummet eller så tar man ner ungdomen till avdelningen och har uppsikt hela natten på rummet, så att man ser att hon inte går någon annanstans när hon går ut och in. Så att då får personal hela tiden ha koll på den dörren, man får bytas av för att det är alltid minst två som jobbar. När sedan morgonpersonalen kommer så får kvinnlig personal ta upp dem till intagningsdelen och påbörja själva proceduren med urinprov och allt."

Det var tre respondenter på flickavdelningarna som nämnde att urinprov är ett stort ingrepp, ingen på pojkavdelningarna. De flesta uppgav att de trodde att ungdomarna upplever urinprov som jobbigt eller känsligt, speciellt de som skrivs in för första gången. En del menade att reaktionen hos ungdomarna beror på vilka tidigare erfarenheter de haft. Andelen som nämnde att det var kränkande var störst på flickavdelningarna. En avdelningsföreståndare på en flickavdelning sade däremot:

"Vi pratar mycket om detta på våra möten, att det är en aning kränkande. Jag vet inte om de [ungdomarna] tycker att det är kränkande, eller om det bara är vi [personalen], för att de uttrycker sällan att det är kränkande".

3.4 Ytlig kroppsbesiktning

I intervju svaren angående ytlig kroppsbesiktning nämns inte misstanke om drogpåverkan som motiv lika ofta som i svaren om urinprov. Ungefär hälften av respondenterna, på både pojk- och flickavdelningarna, nämnde att ytlig kroppsbesiktning görs vid misstanke om drogpåverkan. Ungefär hälften av respondenterna sade också att ytlig kroppsbesiktning görs vid inskrivning eller efter vistelse utanför institutionen. Det framgick dock inte om det även vid dessa tillfällen fanns misstanke om drogpåverkan. Det var några fler på flickavdelningarna (5 av 16) jämfört med (3 av 16) på pojkavdelningarna som påpekade att de var noga med att gå igenom processen muntligt för ungdomen.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Vi förklarar varför vi gör som vi gör och att vi gör det med väldigt mycket respekt för flickorna och att vi inte tar förgivet att de ska göra som vi säger, utan att vi förstår att det vi gör är väldigt kränkande för dem och har vi bara den förståelsen med oss att kunna prata på det sättet så brukar det oftast gå bra."

Liksom vid svaren angående urinprov menade många respondenter att man även utför ytliga kroppsbesiktningar varsamt och med respekt.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Det är sagt att det ska vara med kvinnlig personal och flickan ska ta av sig naken inför två i personalen. Men det som händer är att en del flickor är väldigt rädda och tycker att det är obehagligt. Så då försöker vi motivera och ibland kanske det slutar med att de tar av sig överdelen och personalen känner igenom kläderna och sätter på och sedan tar de underdelen eller att man har en handduk att skylla sig med lite. Så det heter ju att de ska klä av sig nakna för två i personalen, men det är inte riktigt sanningen."

Avdelningsföreståndare på en pojkavdelning:

"Vi har haft en pojke som tycker att det var så obehagligt, så att han fick behålla T-shirten och ta av sig kalsongerna och sedan ta på sig kalsongerna och ta av sig T-shirten. Ibland får man göra sådana saker."

Angående vem som utför ytlig kroppsbesiktning svarade respondenterna likadant som de svarade när det gäller urinprov – att det alltid är personal som har samma kön som ungdomen som utför åtgärden. Även här var det endast respondenter på flickavdelningar som underströk, att om det inte fanns någon kvinnlig personal på plats så lånade man personal från andra avdelningar. (Se föregående avsnitt.)

En större andel av respondenterna på pojkavdelningarna (12 av 16), jämfört med på flickavdelningarna (7 av 16), nämnde att de trodde att ungdomarna upplever det som jobbigt eller känsligt. De flesta på både flick- och pojkavdelningarna menade dock att ungdomarna tar det bra.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Jag har inte hört några klagomål om det. Det är som att de förstår att det måste vara på det här viset för att skydda dem och andra. Så att jag uppfattar det som att de accepterar att det behöver vara så här, för att det är aldrig något ifrågasättande runt det. Jag uppfattar det heller inte som att de är rädda på något sätt, utan de har kontaktpersoner som försöker finnas till för dem. Men det är aldrig något sådant som kommer upp om de här delarna, som ändå är ett ingrepp."

3.5 Dokumentationsrutiner

I intervjuerna ställdes även en fråga om hur dokumentationsrutinerna kring de särskilda befogenheterna ser ut på respektive institution och avdelning. Anledningen till detta var att se om det dokumenteras olika mycket på flick- och pojkavdelningarna samt om detta kan ha bidragit till att det framkommit skillnader i antal beslut mellan könen. Det visade sig att dokumentationsrutinerna ser ungefär lika ut på samtliga institutioner och avdelningar. Respondenterna menar att de är noggranna med att föra in besluten, och det vanligaste verkar vara att den som är beslutsfattare ansvarar för att föra in beslutet i KIA.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Jag tror att under de sista åren har dokumentation, framförallt det sista året blivit mycket noggrannare. Men det är nog snarare så att man dokumenterar mer vad man gör idag. Förut var det mer en kunskap man hade i bakfickan, egentligen inte speciellt annorlunda, men idag dokumenterar man allt. Den piskan är över oss på ett helt annat sätt. Vi vet ju att det är fler som kollar oss, med rätta – för att det är ju ändå tvång och jag tror inte att man ska använda sig av tvång om det inte finns en viss övervakning av dem som använder det. Så att jag tycker att det bara är bra och gör vi något fel någon gång och använder någonting fel, så upp med det i ljuset och diskutera hur vi ska göra. Så får vi rätta till det och vi får förklara varför vi gör det. Det är ingenting som jag är rädd för, tvärtom."

Avdelningsföreståndare på en pojkaavdelning:

"Vi försöker skriva upp varenda åtgärd. I KIA förbereds beslutet i det stora hela av vår personal och sedan signeras det av oss, vilket beror på vilka beslut vi har delegerade till oss från institutionschefen. Det brukar fungera bra, men vi har inte ett jätteflöde på det här utifrån att det är en akut- och utredningsavdelning och man ofta är under oerhört sträng uppsikt under tiden för placeringen. Jag kan säga att det finns saker att göra i den här frågan, men det är inte katastrofalt. Det kan säkert vara något beslut som tappats bort i all evinnerlig dokumentation. För det mesta fungerar det bra."

En avdelningsföreståndare på en flickavdelning sade dock att deras dokumentationsrutiner var slarviga och att det förekommer att personal missar att dokumentera.

3.6 Information om överklagan

Samtliga respondenter menade att ungdomarna blir informerade om sina rättigheter att överklaga beslut.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"När jag får till mig ett sådant beslut så går jag omedelbart till tjejen och pratar och berättar att hon har möjlighet att överklaga inom tre veckor och antingen kan de be mig eller någon behandlingsassistent om hjälp att skriva ett överklagande. Jag har försökt presentera min roll på avdelningen som ytterst ansvarig och om det är något som händer eller om det är något på avdelningen som de är missnöjda med, så ska de ha möjlighet att prata med mig om det. Sedan har de även möjlighet till ett brukarforum där de träffar institutionschefen och vår psykolog kontinuerligt, då de har möjlighet att lyfta saker som de är missnöjda med eller som de vill ha en förändring på. Det är aldrig någon av dessa delar som kommer upp."

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Vi pratar mycket med dem om rättigheter och att om det är något som de tycker så ska vi hjälpa dem. När vi har vårdkonferenser så ser vi alltid till att eleven får träffa sin socialsekreterare själv, utan personal, för att de måste ju få tala om för dem om vad de tycker om oss."

Institutionschef på en pojkinstitution:

"Jag och föreståndarna uppmuntrar och uppmanar ungdomarna att överklaga lite mer, både för deras skull och för vår skull, så att man får någon form av 'second opinion'. Men de [särskilda befogenheterna] dokumenteras, förklaras och kommuniceras med ungdomen."

3.7 Respondenternas syn på särskilda befogenheter i allmänhet

På frågan om hur respondenterna ser på de särskilda befogenheterna, såg resonemangen i stort sett lika ut. Samtliga svarade att det är bra att de särskilda befogenheterna finns och de flesta tillade även att de är nödvändiga för den vård som bedrivs, men att de måste användas med varsamhet och respekt.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Då tänker jag att det är som allt annat i det här, det faktum att de faktiskt är utsatta för ett övergrepp i sig för att de faktiskt är inlåsta på ett ställe där de har en oerhörd begränsad frihet. Det är ett övergrepp i sig. Det är oerhört viktigt när man jobbar på ett sådant här ställe att man försöker sätta sig in i vad det innebär, alltså smaka på ordet 'ytlig kroppsbesiktning' och försöka begripa vad det innebär. [...] Men de vet ju att det ingår, de får ju den informationen att det kan inträffa när de vårdas i LVU på ett hem med särskilda befogenheter. [...] Det är oerhört viktigt att man försöker begripa att det är verktyg med stora ingrepp i människors liv, att man måste förhålla sig till det med stor respekt. Jag tror att det finns en jättefara i att det går slentrian i sådant här. Att man gör det som om det var normalt. Det finns inget normalt i det vi gör. Det är inte normalt att vara inlåst eller att någon säger åt en att klä av sig kläderna eller att få lämna urinprov och så. Det tillhör inte normaliteten. Det händer ju inte så ofta att människor råkar ut för det normalt sätt, utan det är bara de befogenheterna som gäller för de här speciella villkoren och de måste hanteras oerhört respektfullt och ödmjukt."

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Jag tycker att det var bra att vi hade tillsyn då man fick mer klargjort om vad vi ska och inte ska göra. Det är så lätt på ett sådant här ställe att du hamnar i en slentrian och gör saker av gammal hävd och vana utan att egentligen reflektera över vad det är man gör. Varje gång du gör ett ingrepp mot någon annans vilja eller tvingar dig på att titta på när någon kissar eller att ta ifrån egendom, så ska du vara väldigt varsam med det. Du ska åtminstone ha mycket på fötterna och kunna argumentera varför du gör det och att det är bra att det hela tiden finns en tillsyn på det sättet så att vi som jobbar i den här världen inte hamnar i den här vardagslentrinen, utan man får vara på tå hela tiden."

Det var fler på pojkaavdelningarna (8 av 16) jämfört med (3 av 16) på flickavdelningarna som tog upp att de ser särskilda befogenheter som ett skydd för både personal och ungdomar.

Institutionschef på en institution med både pojkar och flickor:

"Jag brukar betona att skydd är ledordet till allt tvång vi gör. Det är så viktigt att man tänker utifrån det perspektivet, att det inte är ett straff utan att vi gör det för att någon behöver skyddas. Jag tycker att vi håller det perspektivet riktigt högt. Det finns ungdomar som sagt att det var svårare att vara frivilligt placerad än tvångsplacerad på en låst avdelning."

Vikten av att diskutera användningen av särskilda befogenheter inom personalgruppen tog fem upp på flickavdelningarna och en på pojkavdelningarna.

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning:

"Förut kanske man tog till det oftare, det kanske var rutin på att lämna urinprov. Så är det ju inte idag, vi gör det inte regelbundet, utan när vi har en misstanke. Så det har ju skett en förändring. Vi har pratat mycket i personalgruppen om att det ändå är en kränkning och att man måste hantera det varsamt och jag tycker att det är så vi ser på det. Det är nog därför synsättet har ändrats – för att vi har pratat mycket om det."

3.8 Respondenternas syn på olikheter i användningen av särskilda befogenheter

På frågan om hur respondenterna tror att deras institution ligger till i användningen av särskilda befogenheter jämfört med andra institutioner (högt, lågt eller medel) gissade de flesta rätt.

De vanligaste förklaringarna till olikheterna var att de beror på vilket förhållnings-sätt personalen har till de särskilda befogenheterna, och vilka typer av avdelningar och målgrupper institutionen har. Andra potentiella orsaker som angavs var att en institution kan få in en ungdom som kan stå för majoriteten av besluten om de särskilda befogenheterna under en period. Dokumentationsrutinerna kan dessutom vara olika mellan institutionerna.

Institutionschef på en flickinstitution med "medelhög" beslutskvot:

"Jag tycker inte att det är något självändamål att ha lite av det här [beslut om särskilda befogenheter], utan det beskriver ju egentligen det inre klimatet och det inre klimatet kan se olika ut på olika avdelningar för att vi har olika elever och det räcker ju med att det kan komma in en eller två nya elever i en grupp som tidigare varit oerhört stabil och lugn, så får man en helt annan situation och mycket mer av den här typen att vi måste kontrollera och övervaka och ta till oss dessa möjligheter som vi har för att överhuvudtaget få bukt på situationen på avdelningen."

Avdelningsföreståndare på en pojkavdelning med "hög" beslutskvot:

"Våra ungdomar vistas ute ganska mycket, vilket innebär att vi fattar rätt så många beslut om urinprov och yttlig kroppsbesiktning och så när de kommer tillbaka. Så att jag tror att vi ligger lite över genomsnittet. Vi jobbar mycket med öppenhet och att låta ungdomarna

komma ut och så, men då kommer det som en konsekvens, för att om man får vistas mycket utanför på egen hand så kommer de här två åtgärderna också."

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning med "medelhög" beslutskvot:

"När det gäller omhändertagande av egendom så kanske det spelar roll om man har rökande tjejer som åker till skolan varje dag och försöker om och om igen att ha med sig ett paket cigaretter, så är det klart att det kan bli många omhändertaganden."

Avdelningsföreståndare på en pojkaavdelning med "hög" beslutskvot:

"Jag tror att man generellt sett avskiljer pojkar oftare för att jag tror att man pratar mer med flickor och tolererar mer, och kanske också att pojkar som grupp tar till mer våld snabbare – åtminstone gör de det mer på denna pojkaavdelning än på den flickavdelning jag jobbat på tidigare. Då måste man ju agera snabbt, då hinner man inte prata. Jag läste det i Laanemets och Kristiansens bok också. Därför försöker vi prata mer med de här, men jag tror att det finns skillnader ändå."

Avdelningsföreståndare på en flickavdelning med "låg" beslutskvot:

"Det har ju utifrån våra klienter att göra. Vi har ju så långa placeringar här. En av tjejerna har varit här i tre år, till exempel. Så att det blir ju sådana relationer mellan personal och elever på det sättet, så att det inte alltid behöver gå så långt."

4. Analys och diskussion

Den här studien avsåg att undersöka om vissa tvångsåtgärder används oftare i vården av pojkar än i vården av flickor i den statliga ungdomsvården. Beslutskvoten, alltså antalet beslut per vård dygn, visar på vissa skillnader. Beslut om droganalyser och ytlig kroppsbesiktning togs oftare för pojkar än för flickor, medan beslut om omhändertagande av egendom oftare togs för flickor. Däremot framkom inga skillnader när det gäller beslut om avskiljningar.

Intervjuerna med institutionschefer och avdelningsföreståndare visade att personal på flickavdelningar i högre grad än på pojkavdelningar säger sig vara restriktiva med avskiljningar. Man betonar även vikten av samtal med ungdomarna både före och efter en avskiljning. Personalen på flickavdelningarna är även i högre grad än kollegorna på pojkavdelningarna med i avskiljningsrummet och strävar efter att göra avskiljningarna så korta som möjligt.

Någon tydlig skillnad i uppfattningen om hur ungdomarna upplever avskiljning fanns dock inte.

När det gäller omhändertagandet av egendom kan olika rutiner för dokumentation eventuellt ligga bakom skillnaderna. Därför är det svårt att göra en systematisk jämförelse och dra några slutsatser kring tillämpningen av befogenheten. Den vanligaste orsaken till att flickor fick egendom omhändertagen var misstanke om drogpåverkan, medan den vanligaste orsaken på pojkavdelningarna var att egendom omhändertogs i samband med visitationer och ytliga kroppsbesiktningar.

Det framgår inte om de som uppgav visitation eller kroppsbesiktning som den vanligaste orsaken menade att de även omhändertog vid misstanke. Utförs omhändertagande av egendom på grund av misstanke om drogpåverkan oftare på flickavdelningar, är det möjligt delvis en förklaring till att den befogenheten används mer i vården av flickor.

Enligt den intervjuade personalen kan olika rutiner för dokumentation förklara skillnaderna i tillämpningen av särskilda befogenheter. Förhållningssättet till själva befogenheterna, och typ av målgrupp och avdelning, kan också spela in anser man. Andra möjliga förklaringar är att en enskild ungdom kan stå för flertalet beslut om tvångsåtgärder under en period.

Rutinerna för urinprov och ytlig kroppsbesiktning ser relativt lika ut på de olika avdelningarna. Det är dock bara personal på flickavdelningar som understryker att det inte finns något alternativ till att personal av samma kön som den unge utför de här befogenheterna.

Fler anger misstanke om drogpåverkan som motiv till beslut om urinprov än till beslut om yttlig kroppsbesiktning. Det kan eventuellt bero på att den intervjuade personalen ser yttlig kroppsbesiktning som den mer integritetskränkande åtgärden, vilket gör misstanke om drogpåverkan till ett självklart motiv. Det behöver knappast nämnas, vilket det däremot behöver göras i samband med urinprov.

Personalens resonemang kring särskilda befogenheter är i stort sett detsamma på pojk- och flickavdelningarna. Alla anser att ungdomarna blir informerade om sina rättigheter och om möjligheten att överklaga beslut. Det finns inte heller några märkbara skillnader i resonemangen kring dokumentation.

Överlag är det alltså fler likheter än skillnader i resonemangen på de olika avdelningarna. Att viss personal tog upp några aspekter oftare än andra behöver inte betyda att personalen på institutionerna inte tänker och agerar likadant. Det som prioriteras i samtalen kan även bero på vilken sorts avdelning det handlar om (exempelvis akutavdelning eller behandlingsavdelning). Det kan också bero på hur målgruppen ser ut.

Personalen på flickavdelningarna pratade dessutom mer än personalen på pojkavdelningarna, som var mer kortfattad och rakt på sak. Det kan bidra till att flickavdelningarnas personal fick med flera olika aspekter inom de berörda områdena. Något som kanske visar sig som skillnader mellan avdelningarna.

Styrkan med intervjuerna är ändå att de är många till antalet. Här ingår såväl flickinstitutioner som pojkinstitutioner, liksom institutioner med både flick- och pojkavdelningar samt olika frekvens på beslutskvoter.

4.1 Fortsatt arbete och förslag till åtgärder

Den här studien innefattar kvantitativa data för åren 2006 och 2007 samt intervjuer gjorda 2008. Det har skett förändringar inom SiS sedan dess som kan ha påverkat användningen av särskilda befogenheter. Bland annat har SiS ledningsgrupp beslutat att inkludera strategin "Rättssäker verksamhet" i den strategiska planen. Till strategin hör en handlingsplan med åtgärder som ska vara genomförda senast år 2012.

Handlingsplanen innehåller bland annat följande:

- En särskild granskning av beslut som ska säkerställa att särskilda befogenheter används korrekt på alla institutioner.
- Kollegiegranskning som innebär att SiS jurister går igenom avskiljningsbeslut tillsammans med institutionschefer och regionchefer. Målet är att alla särskilda befogenheter ska ingå i kollegiegranskningen.
- Utbildning i särskilda befogenheter för beslutsfattare.
- Satsning på målgruppsanpassad information till ungdomar och klienter om deras rättigheter och möjligheter att framföra klagomål.
- Arbete med utveckling av SiS klient- och institutionsadministrativa system, KIA, så att det blir lättare för institutionerna att dokumentera.

Här följer (utan inbördes ordning) några förslag till ytterligare åtgärder:

- För att tydligare identifiera eventuella mönster bör även hänsyn till kön tas i arbetet med att utvärdera hur de särskilda befogenheterna används.
- En prospektiv studie, som jämför pojkar och flickor med ungefär samma problembild, skulle kunna belysa vilka individfaktorer som påverkar användningen av särskilda befogenheter.
- En studie som undersöker sambandet mellan faktorer som personalens utbildningsnivå, kön och antal år i yrket etc. och attityder till och användning av de särskilda befogenheterna, skulle kunna ge mer kunskap om hur personalfaktorer påverkar användandet av tvångsåtgärder.
- Brukarperspektivet är viktigt. Det behövs en studie om hur ungdomar och klienter upplever de särskilda befogenheterna.

5. Referenser

Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2006): *Att göra kön. Om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.

Hirdman, Y. (2001): *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber.

Laanemets, L. & Kristiansen, A. (2008): *Kön och behandling inom tvångsvård. En studie av hur vården organiseras med avseende på genus*. Statens institutionsstyrelse: Forskningsrapport 1 2008.

Lander, I. Pettersson, T. & Tiby, E. (2003): *Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Statens institutionsstyrelse. (2002): *Råd och Riktlinjer/Juridik. LVU. 2002:1*. Uppdaterad: 2008-07-01.

Statens institutionsstyrelse. (2008a): *SiS vård och behandling ur ett jämställdhetsperspektiv*. Allmän SiS-rapport, 2008:6.

Statens institutionsstyrelse. (2008b): *Handlingsplan för en jämställd vård och behandling*. Dnr 10-70-2008.

Bilaga 1: Motiv för beslut om särskilda befogenheter år 2007, LVU

AVSKILJNING

Beslutsmotivering	Flickor		Pojkar	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Frivilligt	0	0,0	1	0,2
Ingen noterad orsak	3	1,0	10	2,0
Kommer med poliseskort – observation	0	0,0	4	0,8
Påverkad av berusningsmedel så att hon/han ej kan hållas till ordningen	9	3,0	40	7,9
Självskadebeteende	0	0,0	4	0,8
Tänder eld i utrymmen	1	0,3	2	0,4
Ungdomen bedöms inte kunna hållas till ordningen	10	3,3	12	2,4
Ungdomen har planerat/påbörjat avvikning	5	1,6	14	2,8
Ungdomen uppträder våldsamt	276	90,8	416	82,7
Totalt antal beslut för flickor: 304				
Totalt antal beslut för pojkar: 503				

BLOD-, URIN- OCH UTANDNINGSPROV*

Beslutsmotivering	Flickor		Pojkar	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Efter avvikning	62	5,3	85	2,7
Efter vistelse utanför avdelningen	271	23,1	764	24,3
Enligt behandlingsplanen/överenskommelse/kontrakt	23	2,0	33	1,1
För att säkerställa drogfrihet på avdelningen	7	0,6	5	0,2
Inför resa	6	0,5	182	5,8
Ingen noterad orsak	328	27,9	913	29,1
I samband med visitation	29	2,5	0	0,0
Slumpmässigt	1	0,1	217	6,9
Uppföljningsprov	15	1,3	37	1,2
Vid ankomst	308	26,2	521	16,6
Vid misstanke	116	9,9	333	10,6
Totalt antal beslut för flickor: 1 174				
Totalt antal beslut för pojkar: 3 141				

* De 10 vanligaste beslutsmotiveringarna för pojkar respektive flickor

OMHÄNDERTAGANDE AV EGENDOM*

Egendom	Flickor		Pojkar	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Bankkort	47	3,5	0	0,0
Cd-skivor	14	1,0	9	5,1
Cigaretter	79	5,9	14	8,0
Droger	10	0,7	18	10,3
Hygienartiklar	47	3,5	7	4,0
Kläder	56	4,2	1	0,6
Mobil	111	8,2	17	9,7
Mobilladdare	55	4,1	4	2,3
Pengar/plånbok	57	4,2	5	2,9
Smink	46	3,4	0	0,0
Smycke	42	3,1	4	2,3
Snus	10	0,7	8	4,6
Tändare/tändstickor	50	3,7	13	7,4
Verktyg	2	0,1	6	3,4
Totalt antal omhändertagna egendomar	1 350	100	175	100

* De 10 vanligaste egendomarna som omhändertagits för pojkar respektive flickor. Beslutsmotiveringarna till omhändertagandet är inte redovisade, eftersom de var ungefär lika hos båda könen. (Det fanns två beslutsmotiveringar och dessa var: "föremålen stör ordningen vid hemmet" och "föremålen anses vara till men för vården".)

KROPPSBESIKTNING

Beslutsmotivering	Flickor		Pojkar	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Efter avvikning	5	0,4	22	0,8
Efter obehövt besök	18	1,4	80	3,0
Efter vistelse utanför avdelningen	85	6,6	459	17,1
Inför resa	0	0,0	12	0,5
Ingen noterad orsak	103	8,0	36	1,3
Vid ankomst	879	68,6	1804	67,2
Vid avskiljning/vård i enskildhet	31	2,4	46	1,7
Vid misstanke	160	12,5	226	8,4
Totalt antal beslut för flickor: 1 281				
Totalt antal beslut för pojkar: 2 685				

Bilaga 2: Intervjufrågor

Avskiljning

- Hur brukar det gå till när ni avskiljer en ungdom?
- Vilka orsaker brukar leda till avskiljning hos er?
- Vem tar beslut om avskiljning och vem/vilka utför åtgärden?
- Hur tror du att era ungdomar upplever avskiljning?

Omhändertagande av egendom

- Vilka orsaker brukar ligga bakom omhändertagande av egendom?
- Hur brukar det gå till när ni tar hand om en ägodel?
- Finns det någon egendom som är vanligare än andra som ni brukar ta hand om?
- Vem tar beslut om omhändertagandet och vem/vilka utför åtgärden?
- Hur tror du att era ungdomar upplever detta?

Urin-, blod- och utandningsprov

- Vad brukar ligga bakom beslut om urin-, blod- och utandningsprov?
- Hur brukar det gå till när ni utför urin-, blod- och utandningsprov?
- Vem tar beslut om urin-, blod- och utandningsprov och vem/vilka utför åtgärden?
- Hur tror du att era ungdomar upplever urin-, blod- och utandningsprov?

Ytlig kroppsbesiktning

- I vilka sammanhang utför ni kroppsbesiktningar?
- Hur brukar en kroppsbesiktning gå till hos er?
- Vem tar beslut om kroppsbesiktning och vem/vilka utför handlingen?
- Hur tror du att era ungdomar upplever kroppsbesiktningar?

Övrigt

- Hur ser era dokumentationsrutiner ut för särskilda befogenheter?
- Hur informerar ni era ungdomar om rätten att överklaga beslut?
- Hur ser du själv på de särskilda befogenheterna?
- Hur tror du att ni ligger till jämfört med andra institutioner när det gäller användningen av särskilda befogenheter?

Personal på SiS särskilda ungdomshem har rätt att använda särskilda befogenheter. Det vill säga tvångsåtgärder som bedöms vara nödvändiga för att vården ska kunna genomföras. Exempel på särskilda befogenheter är avskiljning, urinprovstagning och kroppsvisitation.

Bakgrunden till den här studien är en intern kartläggning som visar att särskilda befogenheter används oftare i vården av pojkar än i vården av flickor. De är dessutom kraftfullare och av mer ingripande karaktär. Även extern forskning har visat på skillnader i bemötande beroende på kön.

Studien är en del i SiS arbete med jämställd vård och behandling och bygger på klientdata och intervjuer med personal. Resultatet visar på skillnader i användningen av tvångsåtgärder. Vissa av dem hanteras olika beroende på om det är pojkar eller flickor som behandlas.